

4. Сушинський Б. Гетьман Мазепа: повернення до Батурина: роман-есе. Київ: Центр стратегічних досліджень розвитку козацтва; Коломия: ВПК «Вік», 2001. 400 с.

5. Чемерис В. Трагедія гетьмана Мазепи. Київ: Фоліо, 2015. 475 с.

Оксана Каськів,

oksanakaskiv17@gmail.com

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка;

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент

Ніна Свистун

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «НАРЕЧЕНА ВІТРУ»)

Постановка проблеми. У сучасній школі навчання української мови спрямоване не лише на засвоєння правил і норм, а передусім на формування мовної особистості – людини, яка вміє мислити, відчувати і висловлювати свої думки грамотно, логічно, образно. Одним із найважливіших складників мовної компетентності є вміння будувати складні синтаксичні конструкції, зокрема складнопідрядні речення – складні речення, «частини якого нерівноправні за змістом та граматично і з'єднані підрядним сполучником чи сполучним словом» [4, с. 405]. Саме вони дозволяють виразити найтонші відтінки думки, передати причиново-наслідкові, часові, умовні, з'ясувальні та інші логічні зв'язки, що забезпечують точність і гнучкість мовлення.

Вивчення складнопідрядних речень у шкільному курсі української мови традиційно є важливим етапом опанування синтаксису – «розділу граматики, який вивчає значення та будову словосполучень і речень» [3, с. 224]. Проте сучасна методика вимагає не лише формального засвоєння граматичних понять, а й уміння застосовувати знання у практичному мовленні. Саме тому особливої актуальності набуває робота з художніми текстами, де складні конструкції функціонують природно, виконуючи смислову, емоційну та стилістичну роль.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема вивчення синтаксису в школі, зокрема складнопідрядних речень, неодноразово була предметом уваги українських лінгвістів і методистів. У працях І. Вихованця, О. Синявського розроблено теоретичні основи синтаксису сучасної української мови; у дослідженнях О. Глазової подано методичні рекомендації щодо поетапного опрацювання складних речень у шкільному курсі; у підручниках М. Пентиліук опрацьовано особливості вивчення та засвоєння синтаксису в середніх освітніх закладах; у працях О. Кучерук проаналізовано синтаксичні засоби виразності у художніх текстах, що створює підґрунтя для поєднання граматичного й літературного аналізу на уроках. Водночас питання використання конкретних художніх текстів як матеріалу для засвоєння синтаксичних конструкцій потребує подальшої розробки, зокрема на прикладі сучасної української прози.

Метою дослідження є розгляд ефективних методів вивчення складнопідрядних речень у школі на основі тексту роману Юрія Винничука

«Наречена Вітру» та виявлення функціональної ролі складнопідрядних конструкцій у художньому мовленні.

Завдання дослідження: проаналізувати теоретичні основи вивчення складнопідрядних речень у шкільному курсі української мови; визначити методичні принципи та прийоми роботи з художнім текстом під час вивчення синтаксису; з'ясувати роль складнопідрядних речень у романі Ю. Винничука «Наречена Вітру»; розробити практичні рекомендації щодо використання художніх уривків для формування мовленнєвих умінь учнів.

Виклад основного матеріалу. Художній текст створює сприятливе середовище для розвитку мовлення учнів, адже дає змогу побачити, як граматичні явища працюють у живій мові. Із цього погляду роман Юрія Винничука «Наречена Вітру» є надзвичайно цінним матеріалом. Його мова насичена складнопідрядними реченнями різних типів, які не лише передають зміст, а й відображають психологічні стани героїв, ритм і поезику оповіді.

Вивчення складнопідрядних речень має велике значення у формуванні мовленнєвих компетентностей школярів. Опрацьовуючи цей матеріал, учні вчаться розрізняти види підрядних частин, встановлювати логічні зв'язки між ними, формулювати думку послідовно й аргументовано. Робота зі складними конструкціями розвиває не лише мовне, а й логічне мислення, адже побудова таких речень вимагає вміння структурувати інформацію, визначати головне та другорядне, розуміти причинно-наслідкові зв'язки.

Особливо цінним є застосування текстоцентричного підходу – коли учні не просто конструюють штучні приклади, а працюють з автентичними художніми уривками. Це допомагає глибше усвідомити стилістичне значення складнопідрядних речень, зрозуміти, як синтаксис підпорядковується змісту, емоційному стану героя чи атмосфері твору.

Методика вивчення складнопідрядних речень повинна спиратися на кілька провідних принципів: комунікативно-діяльнісний підхід, поетапність навчання, інтеграцію мовного й літературного аналізу, а також на розвиток творчого потенціалу учнів.

На початковому етапі варто організовувати **спостереження за мовними явищами**. Учні отримують уривок із роману Ю. Винничука та визначають, які типи підрядних частин ужито, які смислові відтінки вони передають. Наприклад: *«А як уже й цвинтар проминув і зайшов до лісу, аж тоді схаменувся і зрозумів, що не впіймати йому того пташка»* [1, с. 67] – складнопідрядне речення з двома підрядними частинами різного типу – обставинною часу та з'ясувальною. Перша виражає момент і причину пізнього усвідомлення, друга – зміст думки героя (усвідомлення втрати або неможливості); *«Повернувся він до тієї церкви, де вони правили службу Божу»* [1, с. 67] – **складнопідрядне речення з підрядною означальною частиною**. Підрядна «де вони правили службу Божу» пояснює опорне слово *церкви*; *«Вони не люблять, коли з них кепкують»* [1, с. 67] – складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною частиною. У ньому

вжито **підрядну з'ясувальну частину**, яка пояснює дієслово (**що саме не люблять**).

На другому етапі варто перейти до **структурно-аналітичної роботи**: учні моделюють схеми речень, визначають вид підрядності, засоби зв'язку, виділяють головне й підрядне. Це сприяє засвоєнню граматичних закономірностей.

Третій етап – **творчий**, де важливо показати, як знання синтаксису допомагає створювати власні тексти. Учні можуть виконувати вправи з **трансформації речень** (замінювати підрядні частини іншими типами або перетворювати складнопідрядні на прості без втрати змісту), а також **творчі завдання** – написати короткий опис чи міні-розповідь у стилі Юрія Винничука, використовуючи складнопідрядні конструкції.

Ефективними є й **порівняльні аналізи**, наприклад, зіставлення мови роману «Наречена Вітру» з іншими творами письменника або з прозою сучасників. Такі завдання сприяють розвитку мовного чуття, уміння помічати індивідуальні особливості авторського стилю.

Роман Юрія Винничука є прекрасним прикладом тексту, у якому синтаксис стає інструментом художнього вираження. Автор широко використовує складнопідрядні конструкції для створення напруженої атмосфери, відтворення фантастичних і психологічних мотивів, передачі емоційних відтінків.

Звертаючи увагу на синтаксичну організацію тексту, учні починають розуміти, що граматики – це не лише система правил, а й спосіб вираження художньої думки. Робота з текстами Ю. Винничука вчить сприймати речення не ізольовано, а як елемент цілісної мовної структури, що служить змісту, настрою, ритму.

У процесі такої роботи в учнів розвивається естетичне сприйняття мови, з'являється інтерес до її глибинної структури, формується почуття стилю. Граматика перестає бути абстрактною, перетворюючись на живий інструмент пізнання світу слова.

Практика показує, що використання художніх текстів при вивченні складнопідрядних речень має низку переваг. По-перше, це підвищує **мотивацію** учнів: їм цікавіше працювати з літературними прикладами, ніж із штучними реченнями. По-друге, це сприяє **розвитку мовного чуття** – учні починають відчувати, як синтаксичні структури впливають на ритм, емоційність і виразність мови. По-третє, така робота **розвиває логічне та критичне мислення**, адже учень повинен аналізувати не лише граматичну форму, а й зміст, підтекст, зв'язок між частинами тексту.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, методика вивчення складнопідрядних речень на матеріалі роману Юрія Винничука «Наречена Вітру» є ефективною моделлю інтеграції мовного й літературного навчання. Вона поєднує когнітивний, емоційний і творчий аспекти навчального процесу, формує цілісне уявлення про мову як засіб мислення та художнього вираження. Завдяки такому підходу урок української мови перетворюється на живий простір дослідження слова, де учні не лише засвоюють граматичні правила, а й вчаться бачити в них гармонію, зміст і красу.

Список використаних джерел

1. Винничук Ю. Наречена Вітру : роман. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2024. 384 с.
2. Методика викладання української мови в середній школі / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. Київ: Вища школа, 1989. 439 с.
3. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Наталія Костишин,

natalia2006.ukr.net@gmail.com

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка;
Науковий керівник – доктор філософії в галузі філології,
викладач Юлія Костюк

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗНОСТІ У ТРАВЕЛОГАХ СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ

Софія Яблонська – українська письменниця подорожньої прози, мандрівниця, журналістка, кінодокументалістка. Її подорожі – це не просто огляд туристичних місць, це заглиблення у життя людей цих країн. Вона полює, потрапляє на традиційні свята жителів, спостерігає за світом природи, тобто описує маловідомі в той час життєві деталі народів. Свої травелоги «Чар Марока», «Далекі обрії», «З країни рижу та опію», наповнює образністю, фігури мови доповнюють осмислення світу і розуміння інших культур. Травелог як літературний жанр передбачає фіксацію опису вражень автора, які з'явилися під час подорожі, але у С. Яблонської ці враження набувають експресивної, естетичної форми завдяки тропам та фігурам мови. Як зазначає, Л. Мацько «тропи, риторичні фігури характеризуються перенесеністю значень або їх трансформацією, нарощуванням, на основі чого виникає образність, і об'єднуються вони під загальною назвою тропи» [2, с. 318].

І саме ці засоби творення образності зустрічаємо у травелогах С. Яблонської. Наприклад, у творах одним з найвиразніших тропів є метафори, такі як: *очі засяяли вогником надії, п'яна від вражень, розсерджених хвилях, аж душа в них співає, яскраве світло, що ранить очі*. Наведені приклади за граматичним вираженням метафор діляться на комбіновані, атрибутивні та дієслівні. Спостерігаємо, що письменниця переміщує властивості одного об'єкта на інший, часто нелогічний чи несподіваний з раціонального погляду, для розкриття його сутності. Таке переміщення зазвичай зумовлене індивідуально-авторським баченням,